

INGA HULD HÁKONARDÓTTIR:

HUGLEIÐINGAR UM KVENMYNDIR Í STURLUNGU
OG DANMERKURSÖGU (GESTA DANORUM) SAXA

„Kvenmynd eilífðarinnar (das ewig weibliche)“ var eitt vinsælasta orðasamband 19. aldar og fram á þá 20. þegar skáld og andans menn vildu bera lof á kvenleikann.¹

Í vestrænum þjóðfélögum hefur hversdagslegri kvenmynd verið ríkjandi um nokkrar aldir, hin hægláta húsfreyja og trausta móðir, sem ekki skiptir sér af því sem gerist fyrir utan hennar dyrapröskuld. Hafa lærðir menn, allt frá dögum Platons og Aristotelesar, haldið því fram að slíkt væri í samræmi við innsta eðli kvenna. En í fornum sagnaarfi, grískum sem norrænum, birtast okkur konur sem berjast í orrustum, eggja til víga, fyrirkoma jafnvel sínum eigin börnum til að hefna sín á föður þeirra.

Slíkar andstæður benda til að kvenmyndir séu ekki jafn eilífar og löngum var látið í veðri vaka, heldur menningarlega og félagslega skilyrtar. Þar sem þetta var aðalumræðuefni á amk. tveimur norrænum kvennasögupingum á síðasta ári (í samtíðarsögu og miðaldasögu) langar mig að varpa fram nokkrum hugleiðingum um kvenmyndir Gesta Danorum Saxa og Sturlungu, með Grikkland hið forna sem baksvið. Ég vona þær verði hvati til frekari rannsókna, aflvaki hugarflugs og frjórrar gagnrýni á fornsagnapinginu í sumar.

UM TENGLS KVENMYNDA OG ÞJÓDFÉLAGSGERÐAR.

Ólíkar eru lýsingar á heiðnum fornkonum og auðmjúkum eiginkonum, en báðar staðlaðar. Einfalt væri að skrifa breytinguna á reikning kristinnar trúar - en þá kemur í ljós að í Grikklandi hinu forna verður hliðstæð þróun. Gyðjur og stórbrotnar konur eru fyrirferðarmiklar í forngrískum sagnaarfi, en eiga lítinn þátt í afrekum sem unnin eru á gullöld mannglegrar hugsunar í Apenu. Það er einmitt á þeirri gullöld sem kenningar mótast um óæðra eðli kvenna; konur séu tilfinningaverur, duttlungafullar eins og náttúruöflin sjálf, en karlar skuli með rökhyggju sinni og andlegum yfirburðum halda í stjórntaumana. Þessar kenningar urðu snar þáttur í vestrænni menningu fram á þennan dag.

Íslendingasögur og Hómerskviður gerast í svipuðu umhverfi, blóðhefndapjóðfélögum þar sem ættin var grunneining. Hjónaband milli tveggja valdaætta gat samsvarað nútíma miliríkjasamningi, en konur virðast tengdari ætt en eiginmanni. Þetta var áður en stigskipt stjórnsýsla með opinberu aðhaldi þrengdi stærri landeigendum stakk. Karlar voru bardagahetjur en að

---

¹ Sjá Goethe, lokakórinn í Faust. Þýtt af Halldóri Laxness.

guðsmóður, dýrlingum og jarsteinum er konum gert herra undir höfði).²

KVENMYNDIR ÆTTAVELDIS/RÍKIS:

Hér skulu settar fram þrjár tilgátur og dæmi rakin - en ítarlegri umræða biður sumarfunda.

a. Í ættarveldum (með munnlegri sagnahefð) eru tilfinningar og ástriður oft dregnar fram til skýringar, og af ástámálum geta hrokkið neistar sem kveikja ófriðarbál. Í sagnaritun ríkja gætir vaxandi rökhyggju. Í því skyni er reynt að afmá allt sem tengist kynhvöt, þ.á m. konur, og ennfremur allar aðrar tilfinningar.

b. Á eldra stigi ráða kvenverur sigursæld í orrustum en síðan taka karlguðir eða herkonungar við stjórnvelinum. Í fyrra dæminu eru konur sterkar og eggja oft til hefnda, í því seinna eru þær auðmjúkar og friðelskandi, en þó oftast ósýnilegar.

c. Upphaflega tengist hver einstaklingur ætt sinni heilögum skylduböndum, en sú hollusta yfirfærir síðar á ættjörð og ríkisstjórn. Í samræmi við þetta virðast konur í árdaga tengdari bræðrum sínum en eiginmönnum, en það breyttist er tímar líða.

a) ÁSTIR OG ÁTÖK

Í kviðum Hómers er Trójustriðið rakið til brottnáms Helenu fögru, sem París fagri rændi frá Menelási í Spórtu. Sagnfræðingar í Aþenu nokkrum öldum síðar töldu aðrar orsakir sennilegri ástæðu. Víst er þó að hjónaband gat verið lykill að hernaðarbandalagi.

-Í Sturlungu er getið um kvennarín þótt ekki leiði þau til bardaga. Þó er gefið í skyn að átök bræðranna Snorra og Sighvats Sturlusona kunni að hafa magnast vegna þess að Snorri hafi gjarna viljað eiga Sólvéigu Sæmundardóttur, en hún varð kona Sighvats (Sturl. III-lxxv). Þá hefur verið sett fram tilgáta þess efnis að frilluhald höfðingja hafi verið snar þáttur í valdabaráttu (Auður Magnúsd. 1988).

Saxi gengur ekki að því gruflandi að kynhvötin er sterkt afl í mannheimi, og mjög brýnt að sveigja það að markmiðum ríkisins og raunar einnig festu í uppbyggingu þjóðfélags. Konur eiga að vera körlum sínum tryggar og ekki trana sér fram né beita „kvenlegum“ brögðum. (ND 1985:135-147).

b) HVERJIR RÁÐA ÖRLÖGUM Í ORRUSTUM ?

Í fornum sagnaarfi, grískum sem norrænum, ráða kvenverur stríðsgæfu, þó fremur goðkynja en mennskar. Í Trójustriðinu studdu gyðjurnar Aþena og Hera Grikki en Afródíta Trójumenn, enda hafði hún hjálpað París að ræna Helenu. Samkvæmt norrænni goðafræði réðu valkyrjur hverjir sigur höfðu í orrustum. Í Sturlungu hefur kristin trú að visu ýtt þeim til hliðar, en ekki útrýmt

² Sú bók og ýmsir fyrirlestrar Nönnu Damsholt urðu mér kveikja til að setja saman þessa ritsmíð.

körlum sem hann hefur dälæti á. Honum líkar vel að þeir sækist eftir völdum en telur það löst hjá konum. ..Misogynar " alhæfingar um eðli kvenna eru þó nokkrar, sú frægasta um móður Hamlets: „Saaledes svajer Vivs Löfte for hvert et Lykkens Lune, og smuldrer alt som Tiderne skifter; Kvindetro er ej at lide paa, men sen vinder brat ved Skæbnens Spil: snar til at give, men sen til at holde sit Ord lader hun sig lokke af lunefuldt Attraa...(I-149) Í fyrstu tíu bókunum sem byggðar eru á heiðnum norrænum sagnaarfi koma konur oft við sögu og eru óstýrilátar og framtakssamar. En í síðari bókunum sex sést hvernig konum snarfækkar uns þær hverfa með öllu í XVI. bók. Sú eina sem þær bregður fyrir er ekki nefnd með nafni. Ásamt eiginmanni sínum kastar hún sér fyrir fatur Danakonungs og biðst vægðar.

Að mati Damsholt er grundvallarviðhorf Saxa: „Kvinder er betydningsfulde ... De maa gerne være aktive, udfolde deres evner i forskellige retninger, virke i kraft af deres seksualitet, men alt efter mændenes og samfundets behov og tarv.“ (ND 1985:151)

c. KONUR FLYTJAST FRÁ ETT TIL RÍKIS

Einur Ól. Sveinsson hefur bent á hliðstæður milli Hallgerðar og Klytæmestru. Vei þeim eiginmanni eða ástmanni sem bregst slíkum konum. Honum er bráður bani búinn. Í sínum ægilegasta ham fórna þær eigin börnum til að ná fram hefndum. Ekkert er meiri ógæfa fyrir karlmann en átt hans deyi út. Það vita þær Medea hin gríska, og Guðrún Gjúkadóttir í Völsunga sögu (Sjá einnig Atlakviðu, Atlamál, Guðrúnarhvöt og Hamdismál).

Sem alkunna er drápu bræður Guðrúnar Sigurð Fáfnisbana í fangi hennar. Næsti maður hennar, Atli Húnakonungur, myrta bræðurna til fjár. Áttarskyldan bauð henni að hefna bræðra, ekki eiginmanns. Hún drap syni þeirra Atla, blandaði blóðinu við vín og bar honum í hauskipunum þeirra. Loks lét hún veða Atla sjálfan og brenna höll hans. Er skemmst frá að segja að hún komst upp með þetta allt saman og giftist í þriðja sinn. Henni virðist fremur vel tekið í Sturlungu þegar hún kemur ríðandi á hvítum hesti inn í drauma ungrar stúlku, kveður átta vísur og styður höfðingja sem sigur fá.

Í Niflungaljóðum (talin skráð um 1200 í Þýskalandi eða Austurríki) er Guðrún kölluð Kriemhilt og í Þiðreks sögu af Bern (skráð um 1260) Grímhildur. Þar ríkir annað síðferðismat. Í Þiðreks sögu vill Grímhildur bræður sína feiga til hefnda fyrir Sigurð Fáfnisbana. Til þess fórnar hún syni þeirra Atla konungs, kemur sökinni á bræður sína og eru þeir teknir af lífi. Um seinan áttar Þiðrekur af Bern sig á svikum drottningar. Segir hann þá við Atla:

„Sé, hversu djöfullinn Grímhildur þín kona kvelur bræður sína ... og slíkt sama vildi hún koma þér í hel og mér, ef það mætti hún.“

Þá mælti Attila konungur: „Víst er hún djöfull og drep þú hana, og það væri gott verk, ef þú hefð þið það gert sjö nóttum fyrr. Þá væri margur dýrlegur drengur

